

סימן א' - פריצת מנעול בשבת והגדרת עובדא דחול

שאלה: בשבת האחרונה ננעלתי מחוץ לדירה שלי. ביקשתי מחבר שלי, שהוא מנעולן, להשתמש בכליו כדי לפרוץ את המנעול שבדלת שלי בשבת. אבל עכשיו עלה בדעתי שאולי זה היה אסור. האם מותר היה לו לעשות זאת בשבילי?

תשובה: לענ"ד פשוט שאין איסור, מדאורייתא או מדרבנן, על מעשה הפריצה של מנעול בשבת – הוא בסך הכל הפעלה של המנגנון הפנימי בעזרת כלים המיוחדים לכך. גם אין שום בעיה של מוקצה: כלי הפריצה אינם כלים שמלאכתם לאיסור מכיוון שמותר לפרוץ מנעולים בשבת, והם אינם מוקצה מחמת חסרון כיס, כפי שנראה להלן, מאותה הסיבה – הם מיועדים לשימוש המותר בשבת.

ניתן לטעון שהפריצה היא עובדא דחול, שכן זהו המקצוע הרגיל של אדם זה והוא משתמש בכלים המיוחדים לכך. לצורך כך נדרשת הבנה מדויקת יותר של עובדא דחול, מושג שהגמרא מחילה במספר מקרים, אולם הוא לא מוגדר בבירור בגמרא או אצל מרבית הפוסקים. כפי שמצביע אחד האחרונים (כלכלת שבת, כללי ל"ט מלאכות ד"ה אמנם): "דאין הפירוש לאסור כל מה שעושה בחול, דאם כן לא יאכל ולא יסוב כדרך שעושה בחול". אם כן, מה בדיוק ההגדרה של עובדין דחול? שאלה זו היא שאלה מרכזית להבנת אופיה של שבת, ולכן נרחיב עליה את הדיבור.

"שבות" ו"שבתון" לפי הרמב"ן והרמב"ם

הגדרת עובדא דחול תלויה כמובן בהגדרת אופיה של השבת. אם כן, עלינו לבחון קודם כל מה מבדיל את השבת מימות החול מלבד ההימנעות מל"ט המלאכות? הרמב"ן והרמב"ם מתייחסים לעניין זה בדיונים על פירוש המילים 'שבות' ו'שבתון' הנמצאות בתורה. בפירושו לתורה (ויקרא כג, כד) כותב הרמב"ן:

שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה ב"ט אפילו מדברים שאינן מלאכה, לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין [...] ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר, ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשלחנים על שלחנם והזהובים לפניהם, ויהיו הפועלים משכימין למלאכתן ומשכירין עצמם כחול לדברים אלו וכיוצא בהן, והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה שבכל זה אין בהם משום

מלאכה, לכך אמרה תורה "שבתון" שיהיה יום שביתה ומנוחה
לא יום טורח

לפי הרמב"ן, יש מצוה ששבת ויו"ט יהיו ימי שבתון, מונח שפירושו
אליבא דרמב"ן הוא יום מנוחה מכל מאמץ וטורח גופני. מאפיין נוסף של
השבת אליו הוא מתייחס, אם כי לא באותה הדגשה, הוא שעל יום זה
להיות חף מעיסוק במסחר ובפעילות מקצועיות. בתיאור שלו עולה גם פן
שלישי של יום השבת, חופש מהמולת היום-יום; יום של התבוננות
ושקטה.

בניגוד אליו, הרמב"ם במשנה תורה (הלכות שבת, פכ"א ה"א) כותב:

נאמר בתורה תשבות אפילו מדברים שאינן מלאכה חייב לשבות
מהן, ודברים הרבה הן שאסרו חכמים משום שבות, מהן דברים
אסורים מפני שהן דומים למלאכות ומהן דברים אסורים גזרה
שמה יבוא מהן איסור סקילה.

לדעתו, המושג "תשבות" בתורה התפרש על ידי חז"ל כהמנעות ממעשים
העלולים להוביל לעשיית מלאכה מל"ט מלאכות או ממעשים הדומים
למלאכה מל"ט מלאכות.

בהתחשב באמור כאן, יש לנו ארבע הגדרות אפשריות לעובדא דחול:

(1) פעולות הדורשות טירחה ומאמץ

(2) פעולות הקשורות למסחר או למקצוע שלנו

(3) פעולות היוצרות רעש והמולה

(4) פעולות הקשורות לל"ט מלאכות.

איזו הגדרה יכולה להיות ההגדרה של "עובדא דחול"?

כשנתבונן בארבע ההגדרות האלו כדי להבין איזו מהן הנה ההגדרה של
עובדא דחול, נראה מיד שיש להוריד אחת מהן מן הרשימה. ההגדרה
הראשונה – פעולות של טירחה ומאמץ – היא איסור כשלעצמו, המופיע
כמה פעמים בגמרא, במיוחד ביחס לחוה"מ (ע' מועד קטן ב ע"א וד ע"ב),
אבל גם ביחס ליום טוב (ע' פסחים לו ע"א). ברור שאם יש איסור טירחה
בחוה"מ, על אחת כמה וכמה שיש איסור טירחה בשבת. בנוסף, הגמרא
(שבת קנה ע"א) דנה בשאלה האם יש איסור לטרוח בשבת בהכנת אוכל
לצורך השבת, שאלה היוצאת מתוך הנחה שיש איסור כללי על טירחה
בשבת. והנה רש"י מיישם את האיסור של טירחה בשבת לכמה וכמה
דינים הנמצאים בגמרא (ע' רש"י פא ע"ב ד"ה מהו להעלותם; קטו ע"א
ד"ה כל כתיבי; קכד ע"א ד"ה לא קשיא הא; קכו ע"א ד"ה מפניך, ועוד).

והיות שיש איסור מיוחד על טירחא בשבת, היא אינה נכנסת להגדרה הכללית של איסור עובדא דחול.

"שבות" במשנה ביצה (ה, ב)

שלוש ההגדרות הנותרות – מסחר ומקצוע, רעש והמולה, ושייכות ל"ט מלאכות – כולן יוצאות מפירושים אפשריים של המשנה בביצה (ה, ב) המפרטת את הפעולות הפרדגמטיות האסורות בשבת וביו"ט משום שבות:

אלו הן משום שבות: לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה ולא שטין על פני המים ולא מטפחין ולא מספקין ולא מרקדין

מהי הסיבה בגללה נאסרו פעולות אלו? הגמרא בביצה (לו ע"ב) מסבירה שכל אחת מן הפעולות אסורה משום חשש שאדם העושה אותן יכול לבוא לידי מלאכה דאורייתא:

לא עולין באילן - גזרה שמא יתלוש. ולא רוכבין על גבי בהמה [...] גזרה שמא יחתוך זמורה. ולא שטין על פני המים - גזרה שמא יעשה חבית של שייטין. ולא מטפחין ולא מספקין ולא מרקדין - גזרה שמא יתקן כלי שיר.

לפי הסבר זה, איסור השבות במשנה הוא איסור על פעולות שיכולות להביא לידי מלאכה. בניגוד לכך, מהתוספתא (שבת יז, כה) נראה שפעולות אלו אסורות משום שהן פעולות מקצועיות:

המשמר זרעים מפני עופות ומקשאות מפני חיה משמר כדרכו בשבת ובלבד שלא יספק ולא ירקד ולא יטפח כדרך שעושה בחול

ריקוד וטפיחה (דהיינו מחיאת כפיים) הן פעולות מקצועיות שמטרתן היא להבריא ציפורים מן התבואה. בדומה לכך, עלייה באילן, רכיבה על גבי בהמה, ושיט על המים הן פעולות קלאסיות השייכות למקצוע ולעבודה, כדמוכח מהמשניות בברכות:

האומנין קורין בראש האילן או בראש הנדבך (ב, ד)

היה רוכב על החמור ירד ואם אינו יכול לירד יחזיר את פניו (ד, ה)

היה יושב בספינה או בקרון או באסדא יכוין את לבו כנגד בית קדש הקדשים (ד, ו)

המשניות הללו מתייחסות לפועלים הנדרשים לקרות את קריאת שמע או להתפלל את תפילת העמידה בזמן ובמקום עבודתם.¹ והנה, עלייה באילן, רכיבה על בהמה, ושיט על המים מופיעות במשניות אלו באותו סדר בדיוק כמו במשנה ביצה! ברור אם כן, שפשט המשנה בביצה הוא שפעולות אלו אסורות משום שבות, מאחר שהן פעולות מהעולם המקצועי.

הבנה זאת מקבלת דגש חזק יותר בתוספתא שבת (ז, כ"ט), שם נאמר:

לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה ולא שטין על פני המים ולא מספקין ולא מטפחין ולא מרקדין ברשות היחיד ואין צריך לומר ברשות הרבים.

אם כל הבעיה בפעולות אלו היתה החשש שמא יעשה איזו מלאכה, לא היה קיים שום הבדל בין עשייתן בפרטיות לבין עשייתן בפרהסיא. אבל אם האיסור הוא משום שהן פעולות מקצועיות, אז הבעיה מחריפה מאוד כשהן נעשות ברבים, מפני שאז הן עלולות להפוך את המרחב הציבורי למקום פתוח לעובדים ולעבודה, ולגרום ליום השבת לדמות ליום חול.

ישנה דרך שלישית להבנת איסור שבות במשנה ביצה, או לכל הפחות את איסור על ריקוד וטפיחה. אפשר להבין שפעולות אלו אסורות פשוט משום שהן יוצרות רעש שמפריע את השקט של היום. זו כנראה היתה ההבנה של עולא במשנה, בניגוד להבנת רבה. הגמרא בעירובין (קד ע"א) מביאה סיפור: "עולא איקלע לבי רב מנשה, אתא ההוא גברא טרף אבבא. אמר: מאן האי? ליתחל גופיה דקא מחיל ליה לשבתא [עולא נקלע לביתו של רב מנשה, בא אדם אחד ודפק על הדלת, אמר "מי זה? יתחלל גופו על שהוא מחלל את השבת"]. לדעת עולא, כעולה מן הסיפור, יש איסור בשבת לעשות דבר שגורם רעש, ואיסור זה חמור כל כך שמי שעושה רעש מוגדר כ"מחלל את השבת" – ראייה ברורה שמדובר בדבר הפוגע באופיה של השבת (וכמו כן מצינו בירושלמי, ביצה פרק ה, הל' ב; סג ע"א, שר' מאיר הפגין כנגד אלו שהיו מטפחין ש"הותרה השבת"). לעומת זאת, רבה² שם חולק וסובר ש"לא אסרו אלא קול של שיר". מאוד סביר שעולא ורבה חולקים בהבנת המשנה למה אסור לטפח ולרקוד – לדעת עולא הדין הוא ששבת צריכה להיות יום של שקט ולפיכך כל הולדת קול אסורה, ולדעת רבה האיסור הוא גזירה שמא ייתכן כלי שיר, ולכן רק השמעת קול של

¹ פשוט הדברים שהרכיבה על החמור והנסיעה בספינה ובאסדה הן לצורך עבודה. כך משתמע גם מהתוספתא (שבת ג, יט), המתארת אדם ש"משכים לישב בקרון או בספינה", וסתם השכמה היא לצורך עבודה, וכלשון המשנה (בבא מציעא ז, א): "השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב".

² או רבא, עיינו בדקד"ס שם

שיר (ובכלל זה טיפוח וריקוד) אסורה.^{4,3} אפשר להביא ראייה ששיטת עולא היא פירוש למשנה בביצה, מהירושלמי ביצה (פרק ה', הל' ב; סג ע"א) שמביא את שיטת ר' אליעזר, המקבילה לזו של עולא, ש"כל משמיעי קול אסורין בשבת" כביאור למשנה האוסרת לטפח ולרקד משום שבות. ייתכן שגם רבה מודה שיש איסור על קול המפריע את השקט של השבת, וזהו פירוש המשנה בביצה, אלא שלדעתו אי אפשר לדרוש שהיום יהיה שקט לגמרי, ולכן צמצמו את האיסור רק לקול של שיר.

איסור השמעת קול אינו חלק מהאיסור של "עובדא דחול"

כל אחת משלוש ההגדרות האפשריות של "עובדא דחול" מהווה פירוש אפשרי לאיסור שבות במשנה ביצה. שתיים מהן – השתייכות לל"ט מלאכות ופעולות מקצועיות – מעולם לא נאסרו באופן יותר ספציפי ומדויק,⁵ ולכן אם הן אסורות, הן יאסרו רק על בסיס איסור שבות או "עובדא דחול" הכלליים. אולם, בניגוד לכך, עשיית רעש נאסרה בפני עצמה – לפי עולא באיסור כולל על כל השמעת קול, ולרבה באיסור המסוים על קול שיר. להלכה, פוסקים כרבא נגד עולא, ואוסרים רק שימוש בכלי שיר (שו"ע או"ח של"ח:א'), ובכלל זה כמובן גם טיפוח וריקוד (של"ט, ג). אפשר להבין את המסקנה הזאת באחת משתי דרכים:

³ ומצינו שהרבה פעמים רבה מסביר איסור במשנה על בסיס "גזירה שמא". בתשובה לשאלה למה אין נוטלין לולב בשבת השיבה הגמרא: "אמר רבה: גזרה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים. והיינו טעמא דשופר, והיינו טעמא דמגילה" (סוכה מב, ב – מג, א), וראו בדק"ס שם כתב רנ"ג רבינוביץ: "בכל הדפוסים הישנים 'רבא', וכן הוא ברי"ף וברא"ש ובראב"ן ובריטב"א ובמ"מ" ועיי"ש בטענתו שמגמרא ביצה (יח, א) וראש השנה (כ"ט, ב) נראה שרבה, ולא רבא, הוא בעל המימרא הזו. וכבר ציינו שגם בסוגיא עירובין יש גורסים "רבא" ויש גורסים "רבה". מהוספת הגמרא "והיינו טעמא דשופר והיינו טעמא דמגילה" מוכח דסתמא דגמרא קיבלה את המהלך של רבא/רבה, והרחיבה ויישמה אותו במקרים אחרים. כנראה שעל פי תפיסה זו הגמרא בביצה הסבירה את האיסורים במשנה של "עולין באילן וכו'" משום "גזירה שמא".

⁴ כך כנראה הבין הרמב"ם, שכלל את איסור השמעת קול שיר עם איסור ריקוד וטיפוח, והסביר ששתיהן אסורות גזירה שמא יתקן כלי שיר, ע' הל' שבת פרק כג, הל' ד-ה. צריך להבין לפי זה מדוע כשהגמרא הקשתה על רבא מהתוספתא (שבת יז, כה) שאוסרת לטפח ולרקד, הוא לא השיב שטיפוח וריקוד נחשבים לקול של שיר. אולי ההסבר לכך הוא שמן ההקשר ברור שמדובר בטיפוח וריקוד מסוג שונה – לא כליווי לשיר, אלא להברחת עופות.

⁵ ברור שהרבה דברים אסורים בשבת משום "גזירה שמא" או משום שהם שייכים לל"ט מלאכות, אבל אין איסור כולל שאוסר כל פעולה השייכת לל"ט מלאכות. אם פעולות כאלו אסורות בדרך כלל, הן יהיו אסורות רק על בסיס "עובדא דחול".

א. אין איסור על השמעת קול בכלל, אך יש איסור לנגן בכלי שיר ולטפח ולרקד, גזירה שמא יתקן כלי שיר; ב. יש איסור על השמעת קול, אבל רק הקולות המפריעים ביותר נאסרו.⁶ בין ככה או בין ככה, הרי ההלכה התייחס לבעיה של השמעת קול בפרטות וכקטגוריה בפני עצמה. ולכן, איסור השמעת קול אינה יכולה להיות חלק מהאיסור הכללי של "עובדא דחול".

שיטת ר' שלמה זלמן אוירבך ושיטת רב משה פיינשטיין

נשארנו עם שתי הגדרות אפשריות ל"עובדא דחול" – פעולות השייכות ללייט מלאכות או פעולות מקצועיות. לכאורה, רק ההגדרה של פעולות מקצועיות היא ההגדרה שאמורה להיות שייכת למקרה שלנו. אם עובדא דחול היא כל פעולה הקשורה למקצוע, ייתכן שיהיה אסור למנועו לפרוץ מנעול בשבת.

והנה, מצינו שגדולי הפוסקים בני זמננו חלוקים בשאלה איזו מן שתי ההגדרות האלו היא ההגדרה הקובעת. הרב שלמה זלמן אוירבך (שולחן שלמה שו, טז ה, המצטט ממאמר שלו בפניני המאור, כרך ב) כותב:

בעיקר הגדרת עובדא דחול אגיד לו נאמנה שמצד הסברא נראה דהיינו בכהאי גוונא שרגילים לעשות אותו דבר בשעה שמתעסקים בדבר שאסור לעשותו בשבת, ומשום כך גם מדידה הוי ליה עובדא דחול משום שבדרך כלל מודדין כדי לעשות אחר כך מה שאסור לעשות בשבת. אך אף על פי כן אין אני יודע דבר ברור בזה.

לשיטתו, עובדין דחול הן פעולות הקשורות באיזו דרך למלאכה או לפעולה אחרת שאסור לעשותה בשבת. גישתו עולה לשיטת הרמב"ם.

מנגד, הרב משה פיינשטיין אימץ את ההגדרה השנייה. הרב פיינשטיין נשאל האם שימוש בכלי המיוחד לחיתוך ביצים או גבינה אסור מדין עובדא דחול (אג"מ או"ח ד, עד, טוחן, אות ח). וכך הוא כותב:

ומטעם עובדא דחול לא מובן וכי מה שעושיין להקל המלאכה יתחשב עובדא דחול, דגם בשבת יש צורך ורצון להקל. ועובדא דחול שכתב הריב"ש [...] היא מלאכה כזו שעושיין בחול שלא

⁶ וראו שבת (יח.), שם אוסר רבה להשאיר אבני רחיים המופעלות בכוח מים "מפני ששמעת קול", כנראה שאיסור כזה קיים. אבל שם מדובר השמעת קול יותר חמור - הרעש הזה נשמע בפרהסיא והוא מזכיר מיד את עבודת היום-יום והמלאכה, ולפיכך הוא משלב גם את הפנים האחרים של עובדא דחול (ראו רש"י על אתר, ד"ה שיטחנו מבעוד יום; נג. ד"ה ומטיילת; נח. ד"ה לא תצא).

ניכר ע"ז מלאכה עראית אלא קבועה [...] ועובדא דחול הוא כדכתבתי שהמלאכה נעשית עי"ז טובה כמלאכה קבועה דעושין בחול ולא ניכר ענין עשיית עראי שנעשית בלא קפידא כל כך על המלאכה שתעשה יפה.

לפי הגר"מ פיינשטיין פשוט הוא כי שימוש בכלי שיקל על הטורח אינו בגדר עובדא דחול, להיפך הוא דווקא בהתאם לרוח השבת. לשיטתו, עובדא דחול היא פעולה הקשורה לעבודה מקצועית. אולם, פעולה כזו אינה בעייתית כאשר היא נעשית דרך ארעי, באופן חד-פעמי כדי לענות על צורך שבת מיידי.⁷ הבעיה נוצרת רק כאשר הפעולה נעשית בתשומת לב רבה ובכמות גדולה המעידות על עבודת חול. אופן העשייה הוא קריטי בקביעת האיסור "כדרך שהוא עושה בחול", כפי שמכנה זאת הגמרא.

ביטוי זה – כדרך שהוא עושה בחול – מופיע כמה פעמים בתוספתא שבת. התוספתא (יג, יז; יד, ד; יא, טז; טז, ח; יז, ו' ו-כה) מתארת מספר פעולות אותן אסור לעשות "כדרך שהוא עושה בחול". המונח הזה, בעברית, של התוספתא נראה מקביל למונח הארמי "עובדא דחול" הנמצא בגמרא. מחד, הביטוי "כדרך שהוא עושה בחול" מלמד שהבעיה כולה טמונה בכך שהאדם עושה את הפעולה בדרך המזכירה את עבודת היום-יום שלו, ולא משום שיש בה שייכות למלאכה מלי"ט מלאכות, נקודה שהעלה כבר הרב פיינשטיין בתשובתו. מאידך, בחינה של המקרים האלו מראה שבעוד כמה מהם עולים בקנה אחד עם הגדרתו של הרב פיינשטיין, מקרים אחרים הולמים יותר את הגדרתו של הגרש"ז אוירבך.⁸ מסתבר ששתי ההגדרות

⁷ הוא מצרף הגדרה נוספת: עבודה שהייתה צריכה להיעשות כהכנה לשבת, כמו ניקוי וטאטוא.

⁸ בתוספתא שבת, הפעולות הבאות נאסרו מפני שהן (או כאשר הן) נעשות כדרך שעושה בחול:

- א. לא יכה במקבת על גבי מפסלת ולא יקדיח בקשתנית כדרך שעושה בחול (יג, ז)
- ב. חצר גדולה שירדו בה... מביא תבן בקופה ומרדיד ובלבד שלא ירדה בידו ובקופה כדרך שעושה בחול (יד, ד)
- ג. וחכמים אומי' מולל בראשי אצבעותיו ואוכל ובלבד שלא ימלול בידו הרבה כדרך שעושה בחול (יד, יא)
- ד. המולל מלילות מערב שבת מנפח על יד על יד ואוכל אבל לא בקנון ולא בתמחוי המולל מלילות מערב יום טוב מנפח בקנון ובתמחוי אבל לא בטבלה ולא בנפה ולא בכברה כדרך שעושה בחול (יד, טז)
- ה. מקנחין בזנב הסוס ובזנב הפרה ובזנב שועל ובמפה של קוצין ובסיער של שועין ובלבד שלא יקנח בידו ובמפה כדרך שעושה בחול (טז, ח)
- ו. מונה אדם את ארחיו כמה בחוץ וכמה בפנים וכמה מנות צריך להתקין לחך מן הכתב שעל גבי הכותל אבל לא מן הטבלה ולא מן הפנקס כדרך שעושה בחול (יז, ו)

נכונות – הן פעולות הקשורות למקצוע והן פעולות הקשורות למלאכה נחשבות עובדא דחול וכמנוגדות לאופיו המיוחד של היום.

לסיכום, ביחס להגדרה ההלכתית של "עובדא דחול", הרב אירבך מאמץ את ההגדרה לפיה עובדין דחול הן פעולות הקשורות למעשים האסורים בשבת, ואילו הרב פיינשטיין מאמץ את ההגדרה לפיה עובדין דחול הן פעולות בעלות אופי מקצועי, ולמעשה נראה ששתי ההגדות נכונות.

האם פריצת מנעול היא עובדא דחול לפי הרב משה פיינשטיין?

נחזור לענייננו – פריצת מנעול. לכאורה לפי הגר"מ פיינשטיין הפריצה צריכה להיות אסורה משום שהיא פעולה מקצועית. אולם הר"י פיינשטיין פסק שלא כל פעולה מקצועית אסורה. לשיטתו, שכשעושים פעולות אלו באופן חד פעמי ולצורך שבת מיידי הן מותרות, שהרי הן לא נעשות "כדרך שהוא עושה בחול". בנידון דידן, מכיוון שזו עבודה קצרה ומהירה, שהפורץ מגיע בבגדי שבת, ללא הרכב שלו ובלי בגדי העבודה הרגילים, ודאי שאין העשייה "כדרך שהוא עושה בחול".

האם שימוש בכלים מקצועיים נחשב לעובדא דחול?

אבל יש לשאול: האם אפשר שהשימוש בכלי מקצועי בפני עצמו מגדיר את הפעולה "כדרך שהוא עושה בחול"? מחד, אכן ישנן פעולות מסוימות שאסור לעשותן עם כלי אומן, דהיינו כלים מקצועיים. לדוגמא, המשנה ביצה (ד, ג) קובעת שלמרות שמותר לבקע עצים ביום טוב לשימוש באותו היום, אסור להשתמש בגרזן או במסור לצורך כך, אלא בקופיץ, ורש"י מסביר כי הכלים האסורים "כלי אומן הן" (ביצה לא ע"א ד"ה מגל). אך אין להסיק שהבעיה כאן היא עובדא דחול ושהשימוש בכלי האומן אסור. למעשה, רש"י סובר שהכלים המסוימים הללו משמשים על פי רוב לעשיית מלאכה, והבעייה נגרמת מכך שהשתמש באחד מהם "נראה

ז. המשמר זרעים מפני עופות ומקשאות מפני חיה משמר כדרכו בשבת ובלבד שלא יספק ולא ירקד ולא יטפח כדרך שעושה בחול (זו, כה)

נדמה שכמעט כל המקרים הללו קשורים לעבודה מקצועית הנעשית בחול, וגם מזוהים עם אחת מן המלאכות. קשה להבין כיצד מקרה ה', שימוש במפית, ומקרה ו', קריאה מלוח שעווה, קשורים לעבודה מקצועית; נראה שמשתקף בכך חשש מעשיית מלאכה (כיבוס המפית ומחיקת הלוח או כתיבה עליו). בדומה, לא ברור מהו חשש המלאכה העולה ממקרה ז', עשיית רעש כדי להרחיק ציפורים, ואפילו מ-ב', כיסוי שטח בוצי בקש, אבל אלו יכולים בקלות להתפרש כעבודות מקצועיות.

כעושה בו מלאכה" (רש"י שם) – כלומר מלאכה מל"ט מלאכות. חשש זה אינו שייך במקרה של פריצת מנעול.

הבחנה חשובה נוספת היא שביקוע עצים הוא פעולה ממושכת ומפרכת, ובנקל יראה העושה אותה כאילו הוא עוסק בתחום המקצוע שלו. אפילו בחברות בהן ביקוע עצים התרחש במסגרת הביתית, קיים סיכוי טוב שהיא תראה כעבודה משמעותית ולא כמענה מידי לצורך יום טוב. פריצת מנעול, מאידך, מסתיימת במהירות כשהיא נעשית בידי בעל מקצוע. ניתן לתאר אותה באופן מדויק יותר כשימוש בכישורים מקצועיים ולא כעבודה מקצועית ממש. הבחנה זו נמצאת בתוספתא שבת (יד, יא) האוסרת מלילת תבואה בשבת ואינה מתמקדת בכלי בעזרתו מוללים, אלא בכמות הגרגרים: "ובלבד שלא ימלול בידו הרבה כדרך שהוא עושה בחול". או, במילים של הרב פיינשטיין, כאשר הפעולה נעשית "דרך ארעי" היא אינה עובדא דחול.⁹

היה מקום להביא ראייה שיש בעייתיות במקרים מסוימים בשימוש בכלים מקצועיים מהגמרא ביצה (כח:), הקובעת שמוותר לשחוט חיות לאכילה ביום טוב, ברם אסור לשחוט להראות את הסכין שלו לחכם לפני השחיטה. רש"י (שם, ד"ה מהו להראות) מפרש שזו עובדא דחול מאחר שיווצר כך רושם ציבורי שהשחוט מתכנן למכור את הבשר בשוק. היה אפשר להסיק מכאן שכל פעילות הקשורה לעבודה שמערבת אנשים נוספים, במיוחד כזו הנעזרת בכלים המיוחדים לה, יהיו אסורות מפני שהן יוצרות את הרושם שהעושה אותן "פתוח לעסקים".

ברם, האמור כאן לא שייך לנידוננו. הבעיה בלהראות את סכין השחיטה לחכם היא שזהו טקס פומבי (רש"י מתאר זאת כאוושא מילתא, דבר הנודע לכלל הציבור). בניגוד לכך, כאן המנעולן מסייע לאדם בהקשר פרטי, אפילו אם כמה אנשים יזדמנו למקום. ראייה לדבר, השחיטה עצמה מותרת גם כאשר נוכחים במקום אנשים.

ולמעשה, השולחן ערוך והרמ"א פוסקים נגד רש"י. בשו"ע או"ח (ס' תצח, סעי' א), השו"ע והרמ"א פוסקים שהסיבה בשלה אסור לשחוט להראות את הסכין שלו לחכם היא: "שמא תהיה פגומה ויאמר לו: אסור לשחוט בה מפני פגמתה, וילך ויחדדנה במשחזת." סיבה זו מביאה הן לידי חומרא – אסור לשחוט לבדוק אפילו את הסכין של עצמו (ראו רמ"א),

⁹ דוגמא נוספת לכך שאין בשימוש בכלי אומן בעיה של עובדא דחול היא הפסיקה שמוותר לשחוט לשחוט בעלי חיים ביום טוב לצורך סעודת החג למרות שזהו מקצועו (ביצה ב). ייתכן שמדובר ביוצא דופן, הרי הכנת אוכל מותרת ביום טוב ומקובלת מאוד, ולפיכך כל הפעולות הקשורות אליה עשויות להיות עובדא דיום טוב ולא עובדא דחול. מכל מקום, אנו יודעים שאפילו הכנת אוכל לא יכולה להיעשות באותו האופן כבימות החול; ראו משנה ביצה (ג, ז) ואת הדיון לעיל בדבר הצגת סכין שחיטה לחכם.

והן לידי קולא – חכם יכול להראות את הסכין שלו לחכם אחר, משום שאיננו חוששים שמא ישחיצנה (ראו משנ"ב שם ס"ק ד). היוצא מכך הוא שאין שום חשש של עובדא דחול בשימוש בכלי אומן כשאינם קשורים לאי מהל"ט מלאכות, אפילו כאשר הפעולה נעשית בפומבי, ובוודאי כשהיא נעשית ביחיד, או בנוכחות רק כמה אנשים.

מוקצה

כלי הפריצה אינם אסורים משום מוקצה. הם אינם כלים שמלאכתם לאיסור, פשוט מפני שמותר לפרוץ מנעולים בשבת. יתר על כן, אפילו אם הם כלים שמלאכתם לאיסור, מותר להשתמש בהם לדברים המותרים, בדיוק כפי שניתן להשתמש בפטיש כדי לפצח אגוזים (שולחן ערוך או"ח סי' שח, סעי' ג).

אולם, ייתכן שהם אסורים משום מוקצה מחמת חסרון כיס, חפץ בעל יקר ערך שהבעלים לא ישתמש בו לדבר מלבד לייעודו המקורי. ואסור להזיז חפץ המוקצה מחמת חסרון כיס (שו"ע או"ח סי' שח, סעי' א). אולם, דבר נחשב מוקצה מחמת כיס רק אם (א) הוא יקר, (ב) הבעלים לא ירשה לאף אחד להשתמש בו שלא לייעודו המקורי ו-(ג) הוא כלי שעיקר מלאכתו לאיסור בשבת וביו"ט (ראו שולחן ערוך הרב סי' שח, סעי' ד). זו הסיבה שסכין שחיטה אינו אסור ביום טוב; למרות ש(א) הוא יקר ו(ב) הבעלים מקפידים עליו, בכל זאת הרי עיקר תפקידו – שחיטת בהמות – היא פעולה המותרת ביו"ט. סכין השחיטה שונה מסכין של מוהל, שהיא מוקצה. למרות שניתן להשתמש בסכין למהילה בברית מילה הנערכת בשבת, המוהל לא יכול להשתמש בה לרצונו, אלא אך ורק כשיש לפניו תינוק שנולד בשבת הקודמת (לדיון נרחב בנושא זה משמו של הרב שלמה זלמן אורבך ראו שמירת שבת כהלכתה כ, יט, הע' 48). מנעול, בניגוד לכך, יכול להשתמש בכלי הפריצה שלו בכל עת שיחפוץ בכך, מכיוון שפריצת מנעולים אינה אסורה בשבת. הוא לא מקצה את כלי הפריצה שלו, והם לא מוקצה מחמת חסרון כיס.

סיכום

אין בעיה שחבר מנעולן יעזור למישהו או למישהי שננעלו מחוץ לבית ויפרוץ את המנעול בשבת. למרות שזו פעולה מקצועית, היא לא עובדא דחול משום שהיא נעשית בארעי כדי לענות על צורך מיידי. השימוש בכלים מקצועיים אינו הופך בעצמו את הפעולה לעובדא דחול. אולם זה יכול להיות תלוי במידת מה בהקשר; אם זו עבודה גדולה, או שבעל

המלאכה מגיע בבגדי העבודה שלו ועם ארגז הכלים המלא, ייתכן שתהיה בעיה מדין עובדא דחול.

כלי הפריצה אינם מוקצה. הם אינם כלים שמלאכתם לאיסור מכיוון שמותר לפרוץ מנעולים בשבת. הם אינם מוקצה מחמת חסרון כיס מאותה הסיבה – הם מיועדים לשימוש המותר בשבת.

שתי הערות לסיום:

א. כאמור, אם ההקשר היה יותר מקצועי, אולי יתעורר חשש של עובדא דחול. אפילו במקרה כזה, אם המנעולן אינו יהודי, אפשר לבקש ממנו לפרוץ את המנעול. הרי אליבא דכמה פוסקים מותר לבקש מאינו יהודי לעשות דבר הנחשב עובדא דחול עבור יהודי (ראו שו"ע או"ח רנב, ד; מג"א ס"ק יד; ובפמ"ג שם; אליה רבה, שם, ס"ק יב ומשנ"ב, שם, ס"ק לא ובשעה"צ). על אף שזו היא מחלוקת הפוסקים, בשעת הדחק, כשאדם נעול מחוץ לביתו, ניתן לסמוך על דעת המקלים.

ב. הדיון לעיל מניח שכל מה שנעשה הוא הפעלת המנגנון הפנימי. אם יש צורך להוציא את המנעול או הידית ממקומם הפריצה תהיה אסורה לחלוטין מפני שאנו עלולים לעבור על איסורי התורה בונה וסותר.